

**Tomáš Pavlíček – Petr Píša –
Michael Wögerbauer (eds.):
Nebezpečná literatura?
Antologie z myšlení o literární
cenzuře.**

Host, Praha 2012, 552 s.

Proměnu vnímání a zkoumání fenoménu cenzury v posledních desetiletích zachycuje antologie teoretických a historických studií z různých jazykových oblastí (německé, anglické, francouzské, ruské a polské). Na úvod jsou zařazeny studie Aleidy a Jana Assmannových, kteří cenzuru pojímají v kontextu kulturní antropologie, respektive zabývají se kánonem a cenzurou jako kulturně-sociologickými kategoriemi, a Pierra Bourdieua, jenž se soustředí na základní struktury jazyka a diskursu. Právě Bourdieu spolu s Foucaultem stáli za vznikem tzv. nové cenzury (*new censorship*), která zahrnuje práce Judith Butlerové, Brooka Thomase, Michaela Holquista nebo Richarda Burta. V antologii ale nechybí ani práce, jež některé prvky dekonstruktivistického směru studia společenské regulace literatury a umění kritizují (Beate Müllerová) nebo vycházejí spíše z teorie komunikace (Andrzej Urbanski, Armin Biermann, Reinhard Aulich).

V českém prostředí vychází uvažování o cenzuře z tradičního postoje binární opozice moci, jež je uplatňována vůči literátům (toto vidění přitom, jak upozorňuje jeden z editorů antologie Michael Wögerbauer, se jen zřídka kdy uplatňuje na straně moci, zato slouží často sebelegitimizaci „potlačovaných“). Českou literární historií se tak od doby osvícenství vine narativ literárních dějin tvořených událostmi, jež literatuře pomáhaly, a zásahy, které jí spíše překážely,

přičemž cenzura se obvykle počítá k těm druhým. Antologie *Nebezpečná literatura?* staví ale na textech zahraničních autorů, kteří se tohoto binárního pojetí fenoménu cenzury zřikají. Samotný pojem „nová cenzura“ vychází z historických i kulturních východisek a zkušeností lidí, kteří se s přímou a otevřenou cenzurou, jak ji známe z totalitních režimů včetně socialistického Československa, nikdy nesetkali. Proto spíše než s otevřenými cenzurními zásahy pracují s modelem cenzury jako obousměrného a zároveň produktivního procesu. Přesto nelze říci, že nová cenzura je opakem razantní cenzury z nedemokratických režimů. Jde mnohem více o nový pohled na mechanismy regulace literární komunikace. Nová cenzura rozhodně není konkrétní metodou či metodologickým přístupem – ostatně texty zařazené do antologie vypovídají nejvíce o tom, jak různorodá, co se metodologie, ale i témat týče, nová cenzura je.

Zařazené texty jsou dvojího druhu: jednak jde o teoretické práce, druhou skupinu pak tvoří historické studie. Nejradikálnější jsou v novém pojetí fenoménu cenzury Pierre Bourdieu a Judith Butlerová, kteří zcela opouštějí model cenzury jako instituce řízené politickým či církevním systémem. Oba navazují na Heideggerovy analýzy, na jeho neurčité „ono se“ (*das Man*), které je tím, co je „společné“, tyranické, inkvizitorské a nivelizující, tím, co se vyhýbá zodpovědnosti, vzdává se vlastní svobody, propadá lehkovážnosti a zjednodušování. Butlerová i Bourdieu popírají jednoznačný vztah mezi cenzurujícím a potlačeným subjektem, protože cenzuru spoluvytvářejí a zároveň jí trpí všichni. Bourdieu tuto všudypřítomnou a zároveň neviditelnou cenzuru zasazuje do své teorie sociálních polí, v níž každý musí respektovat pravidla daného

sociálního pole, pokud se chce účastník činnosti v něm, přitom ale stejné manipulaci podléhají jak manipulovaní, tak ti, kteří ono sociální pole udržují v chodu. Podle Butlerové je to právě tato skrytá forma cenzury, jež – sama nerozpoznána – teprve ono zjevné, v jistém smyslu deklarované provádění cenzury vůbec umožňuje. Ani analytické rozlišení implicitních a explicitních forem cenzury však není přesné – tyto formy se mnohem pravděpodobněji pohybují na škále, jejíž středové hodnoty představují formy cenzury, které ani nejsou v tomto smyslu rozlišitelné. A právě tyto nejvíce prchavé a skryté formy cenzurního působení jsou svým matoucím působením politicky nejúčinnější. Cenzura se totiž stává napadnutelnou v okamžiku, kdy činí své zásahy explicitními, a uniká pozornosti a kritice, když působí v obtížně postřehnutelných a rozlišitelných podobách, například vytěsňením určitých druhů výpovědí.

Podle Armina Biermanna je tak tradiční cenzura vždy symptomem příliš malé moci, protože tam, kde moc funguje, je cenzura nadbytečná (Biermann zde hovoří o funkčním ekvivalentu). Cenzura totiž funguje tím lépe, čím více je rozptýlená a svými objekty nezaznamenávaná. V takovém případě pracuje velice efektivně, její znaky jsou však v praxi jen těžko postihnutelné. Marta Fiková posouvá cenzuru od tradičního modelu ještě jiným směrem: situuje ji do role spoluautora díla, který se vlastně anonymně ztotožňuje s autorem či (u zahraničních děl) překladatelem. Lev Losev považuje metonymii, která se zrodila v důsledku systému sociálních a politických restrikcí, za zcela specifický typ, v tomto smyslu má tedy podle něj cenzura zásluhu na vzniku nové formy určitého literárního prostředku. Podobně Annabel Pattersonová míní, že cenzuře

vděčíme za naše pojetí literatury jako diskursu, který má svá vlastní pravidla.

Vzhledem k zaměření antologie na tzv. novou cenzuru se na první pohled jeví jako poněkud zvláštní závěrečné zařazení bibliografického přehledu bádání o cenzuře tisku a literatury v českých zemích, jež přirozeně souzní spíše s tradičním způsobem nahlížení na fenomén cenzury. I tento souhrn však přináší odlišné náhledy, zejména ze sociologie literatury třicátých a čtyřicátých let 20. století (Karel Krejčí, Jan Mukařovský) či zprostředkování fenoménu nové cenzury Jiřinou Šmejkalovou na přelomu tisíciletí.

Zuzana Labudová

Markéta Svobodová:
***Krematorium v procesu
sekularizace českých zemí
20. století. Ideové, stavební
a typologické proměny.***

Artefactum, Praha 2013, 182 s.

Rozšíření křesťanské propagandy, konsekvantní výstavba krematorií a postupný nárůst podílu pohřbů žehem v českých zemích od konce 19. století, které až do jejich odsunu/vyhnání zasahovaly rovněž české Němce, byly dlouho v evropských poměrech zcela výjimečné a dodnes platí, že Česká republika je jedním z „premiantů“ v této oblasti. Nepřekvapuje proto, že se tato oblast stala předmětem historického (A. Kudláč, M. Lenderová, Z. R. Nešpor), sociálněantropologického (O. Nešporová), teologicko-právního (T. Kotrlý) a v neposlední řadě uměleckohistorického studia – Markéta Svobodová (původně Večeřáková)